

Michel Debré – En betraktelse

Mats Ingelström

Den franska konstitutionen från 1958 är, efter bl.a. den senaste tidens flitiga användande av paragraf 49.3, mer aktuell än någonsin. Det kan därför vara på sin plats att studera konstitutionens ”fader”, Michel Debré, justitieminister då författningen utarbetades på den absoluta rekordtiden sex månader. Vem var han? Vad utmärkte honom?

Den huvudsakliga källan till denna artikel är Patrick Samuels 2022 utgivna *Michel Debré – L'architecte du général* (Samuel 2022). Samuels bok är nämligen den mest kända Debré-skildringen och bygger nästan uteslutande på primärkällor.

Michel Debré föddes i Paris 1912. Fadern kom från en judisk familj med rötter i Westheffen, Alsace, där farfadern varit storrabbin, och Debrés moder kom från en katolsk familj. Michel Debré konverterade relativt tidigt till katolicismen. Debrés föräldrar träffades på den medicinska fakulteten, så studie- och yrkesvalen för den unge sonen borde väl, kan tyckas, ha varit givna, men – efter en betygsmissigt medioker tid i det vi skulle kalla grund- respektive gymnasieskola – blev det ytterst framgångsrika studier i juridik och statsvetenskap med avbrott för militärtjänstgöring i kavalleriet. Såväl inom universitetsvärlden som i försvaret konstaterade man tidigt att Debré hade en enorm arbetskapacitet – något som skulle känneteckna honom livet ut. Här spelade sannolikt Debrés nära relation till sin far en stor roll. Denne var arbetsnarkoman.

Efter att ha lämnat det militära återupptog Debré sina studier och lade 1934 fram en avhandling om hantverkarna som yrkesgrupp. Under studierna hade Debré visat stort intresse för utrikespolitik – i synnerhet Frankrikes relation till Tyskland. När han därför erbjöds en plats på utrikesdepartementet, Quai d'Orsay, efter sin disputation, trodde nog de flesta att han skulle tacka ja. Men icke, det var statsförvaltningen och i synnerhet juridiken som lockade.

Debré blev statstjänsteman under 1930-talet och det han såg i yrkesrollen kom att prägla honom på ett ytterst markant sätt. Och det är här vi hittar källan till hans starka uppfattningar om det franska styresskicket. Som historikern Nicolas

Mats Ingelström är utbildad samhällsvetare och pedagog. Efter att ha undervisat i grund-, gymnasie- och högskola arbetade han i nästan 25 år som chef inom kommunal, statlig och privat sektor.
E-post: mats.ingelstrom@bahnhof.se

Roussellier konstaterar i det som blivit standardverket om den exekutiva makten i Frankrike, "La force de gouverner. Le pouvoir exécutif en France, XIXe-XXIe siècles" (2015) fick Frankrike en ny regering varje år under den Tredje republiken. Så om vi i Sverige ser 1930-talet, och i synnerhet då dess sista halva, som ett alltmer stabilt årtionde politiskt sett är motsatsen ett faktum i den franska republiken. Det politiska kaoset störde Debré alltmer och han såg hur Frankrike halkade efter grannländerna då de tvära parlamentariska kasten, i stor utsträckning, omöjliggjorde reformer. Endast 33 år gammal gav han därför, tillsammans med en kamrat från motståndsrörelsen, ut boken "Refaire la France", 1945, där man skisserade ett "nytt, demokratiskt Frankrike" efter Vichy-åren.

Men ännu större betydelse fick det från samma år nära samarbetet med general de Gaulle. För trots att Debré gick med i motståndsrörelsen först på hösten 1942 (och t.o.m. arbetade som byråkrat i Vichy 1940-1942) och likaledes trots att de två träffats först i augusti 1944 blev Debré en av de Gaulles närmaste medarbetare då generalen, "kallade" på honom i mars 1945. Debré tog sig då bl.a. an att reformera fransk administration och la också fram det förslag till en ny elitskola för blivande statstjänstepersoner, L'École National d'Administration (ENA), som klubbades 1946.

De tankar på en ny konstitution som Debré närt blev dock inget konkret förslag och i januari 1946 lämnade Charles de Gaulle makten och den 12 år långa s.k. ökenvandringen inleddes. 1946 ser vi också den första dissonansen mellan de Gaulle och Debré: medan den förstnämnde var intresserad av både politik och lagstiftning, var den sistnämnde endast intresserad av lagstiftning. Ett ömsesidigt, om än mildt, förebrående uppstod. Debré ansåg att de Gaulle borde drivit frågan om en ny konstitution hårdare från befrielsen 1944 och fram till sin avgång. De Gaulle tyckte, å sin sida, att Debré inte engagerat sig tillräckligt (om alls!) i den politiska debatten. Fler slitningar ska uppstå. Mer om dessa senare.

Var då Debré en effektiv politiker eller var det endast "lagmakaren" som framträdde? Nej, som Patrick Samuel konstaterar var Michel Debré inte en person som hade ett genuint intresse för de politiska processerna och när Samuel skriver att Debré bör ses som en av Frankrikes främsta lagexperter genom tiderna är det bara att hålla med. En politiker i gängse mening, var han emellertid inte.

Efter de Gaulles abrupta avgång engagerade sig Debré i den "rörelse", Rassemblement populaire français (RPF), som skapats av generalens anhängare. Även här utmärkte sig Debré som en icke-politiker: han tog fram mängder av policydokument, men visade sig helt ointresserad av hur man politiskt skulle genomdriva idéerna. Han var förvisso parlamentariker (senator för Indre-et-Loire) i 10 år, men hans gärning beskrivs bäst som ensamvarens. När han stod i talarstolen var det med ett språk och en framtoning som var ... byråkraterns.

Vad stod då Michel Debré för ideologiskt? Att han, i likhet med general de

Gaulle, var ytterst beläst är alla källor överens om. De namn som oftast nämns är de två f d konseljpresidenterna Léon Gambetta och Jules Ferry. Gambetta missade aldrig ett tillfälle att lyfta fram republikens och nationens betydelse medan Ferry än idag åberopas när fransmännen talar om separationen av politik och religion, *la laïcité*, dvs. den franska formen av sekularism. Debré var också ”en ekonomisk autodidakt”, och studerar man hans skrifter kan man hitta både Marx, Keynes och den österrikiska skolan.

Men, som läsaren troligen redan insett, går det inte att sätta en tydlig etikett, vare sig politiskt eller ekonomiskt på Michel Debré. Dock fanns två andra, mycket framträdande, s.k. hörnstenar: nationen skulle stå i centrum och Frankrike skulle stå så obundet som möjligt.

Debré hade alltid en tydlig skepsis mot Tyskland och USA och det blev därför i en utrikes- och försvarspolitiskt fråga som han blev ett namn i fransk politik. Han ledde nämligen motståndet mot den föreslagna europeiska försvarsunionen (EDU/CED) som slutligen röstades ner av den franska nationalförsamlingen 1954. Däremot var Debré positiv till de idéer som så småningom blev Kol- och stålunionen, Euratom och den europeiska gemenskapen (EG) ... så länge de inte inskränkte på den franska suveräniteten.

Det krävs således inga djuplodande kunskaper om fransk politik för att i synen på Frankrike, dess roll och dess ställning se de band som alltid kom att förbinda Debré med Charles de Gaulle och de Gaulle kallas än idag av många för Debrés ”andre far”. Debré hade, i sin tur, en närmast devot hållning mot generalen.

Att de Gaulle, efter 12 års frånvaro, överhuvudtaget kunde komma tillbaka till makten berodde främst på krisen i Algeriet men också den i slutet av 1950-talet allt sämre franska ekonomin spelade en roll. Starka krafter agerade för att generalen skulle göra comeback i fransk politik. Han sågs av en majoritet av fransmännen som den enda person som kunde ”rädda Frankrike” och män som Debré gjorde allt för att, inom demokratins ramar, möjliggöra dennes återkomst.

När de Gaulle så 1958 återkom till makten utsåg han Michel Debré till justitieminister och därmed till att (bl.a.) leda arbetet med den femte republikens konstitution. De Gaulle gav Debré fem grundprinciper att följa i arbetet. Dessa var:

- den offentliga makten ska endast bygga på allmän och lika rösträtt
- den exekutiva och den lagstiftande makten måste vara tydligt åtskilda
- regeringen (an)svarar inför parlamentet
- rättsväsendet ska vara helt självständigt
- grundlagen ska tillåta direktkontakt med medborgarna
(läs: folkomröstningar, min anm.)

Här kommer Debrés intellekt, kunskapsmässiga bredd och den enorma arbetskapaciteten som bäst till sin rätt. Hela författningen togs, som jag skriver i inledningen, fram på ett halvår. Detta trots att det var en parlamentarisk kommitté som hade sista ordet avseende varje paragraf. Debré tog fram underlagen, läste dem högt på mötena, de Gaulle kommenterade och sedan diskuterades det. Mer än en gång fick Debré bakläxa och varje gång beklagade han sig inför sina medarbetare att ”politikerna begriper ingenting” – en attityd som många kom att se som arrogant och intellektuellt snobbistisk.

Fanns det då skiljelinjer mellan de Gaulle och Debré vad gäller konstitutionen? Svaret är ja. De två var faktiskt oense om en hel del under framtagandet. T.ex. ville Debré, inspirerad som han var av den brittiska parlamentarismen (han hade i sin ungdom bott i Storbritannien), betona nationalförsamlingen mycket mer än de Gaulle önskade. Likaså ansåg Debré att s.k. cohabitation, dvs. att presidenten tillhör ett politiskt läger samtidigt som parlamentet har en annan politisk färg, inte bara skulle vara möjlig utan – i vissa situationer – t.o.m. önskvärd då demokratin som institution skulle stärkas och, framför allt, att parlamentarismen skulle få den större roll han förordade. De Gaulle kunde överhuvudtaget inte tänka sig en sådan situation och såg istället nyval som lösningen om en oklar parlamentarisk situation skulle uppstå. Medan de Gaulle förespråkade att presidenten skulle vara folkvald och kunna väljas om, ville Debré att presidenten (såsom hittills varit fallet) skulle utses av ett elektorskollegium bestående av nationella, regionala och kommunala politiker samt att en enda 12-årig mandatperiod skulle vara tillåten.

Hur utföll då ovanstående? Jo, författningen fick ett mycket tydligt mandat för presidenten. Inget skrevs om cohabitation och mandatperioderna blev sjuåriga. Presidenten kunde omväljas. Och här kommer ännu en konfliktyta in: i den författningstext som, med överväldigande majoritet, antogs av det franska folket i en folkomröstning fanns skrivningen om indirekt val av president kvar, men de Gaulle beslöt att ånyo utnyttja folkomröstningsinstrumentet då han 1962 utlyste ännu en folkomröstning om direktval av presidenten. Ny seger för ja-sidan.

När väl arbetet med författningen var klart tog sig justitieminister Debré an att reformera rättsväsendet och då i synnerhet domstolarna. Efter de sex intensiva månaderna som chef för justitiedepartementet nominerade så president de Gaulle Michel Debré till premiärminister, något som vann gillande i nationalförsamlingen, och den 8 januari 1959 tillträdde han sitt nya ämbete.

Enligt en av Charles de Gaulles många biografier, Jean Lacouture (1993), var det Debrés förflutna som medlem av motståndsrörelsen, hans kunskaper om och erfarenhet av nationalförsamlingen, hans goda relationer med de väpnade styrkorna och den breda och djupa kompetens han visat vid framtagandet av konstitutionen som var avgörande faktorer bakom valet. Viktigast var emellertid Debrés totala och obrottsliga lojalitet mot de Gaulle själv.

Som premiärminister visade Debré, än en gång, prov på sin enorma arbetskapacitet. Han kom aldrig senare än kl. 07.00 till kontoret och lämnade för middag först kl. 21.00 på kvällen. Bara för att sedan genomföra ett sista arbetspass mellan 22.00 och midnatt. Han ställde höga krav på sig själv, men också på medarbetarna. Patrick Samuel återger i sin bok en talande anekdot: när en medarbetare lämnade kontoret först vid midnatt efter en heldag med hårt arbete tillsammans med premiärministern sa den sistnämnde, helt utan ironi: ”Nu kan ni gå hem med gott samvete och ta sovmorgon imorgon. Det räcker att ni är här vid sjutiden.” Följaktligen var tempot högt i Debrés kansli och hans koleriska läggning var omtalad. Han fick mer än en gång be sina medarbetare om ursäkt för sitt uppträdande.

Nästa skiljelinje mellan de Gaulle och Debré kom i Algeriet-frågan. Michel Debré stödde tanken på Algeriet som en fortsatt del av Frankrike ... ända tills de Gaulle klargjorde att han ämnade ge Algeriet sin självständighet. De Gaulle varnades t.o.m, enligt professor Julian Jackson (2018), från att ge Debré någon ministerpost överhuvudtaget, men fräste då tillbaka: ”Det är mitt problem”. Däremot gav De Gaulle inte Debré någon roll i de förhandlingar som föregick överenskommelsen med de algeriska självständighetsförespråkarna.

Men – och detta bör noteras – de två hade, livet ut, diametralt motsatta uppfattningar om huruvida Sahara skulle fortsätta att stå under fransk överhöghet eller inte. Debré var för och de Gaulle emot. Att Debré föreslog detta något okonventionella, alltså att ge delar av Algeriet självständighet, men inte hela, motiverade han bl.a. med de ekonomiska konsekvenserna (det fanns – och finns fortfarande) stora mineral- och naturgasfyndigheter i den algeriska delen av Sahara samt att man skulle tvingas lämna sina militärbaser där.

Vad präglade då den övriga tiden som premiärminister?

Med tanke på hur författningen utformats och den praxis som general de Gaulle skapade hade Michel Debré, sitt stora intresse och den likaledes betydande kunskapen till trots, inget större inflytande på utrikespolitiken under sin tid som premiärminister. Men man kan dock konstatera att väldigt mycket åstadkoms på det inrikespolitiska planet under de tre år, tre månader och tre dagar som han var Frankrikes premiärminister. Skolpolitiken lades om; francen inte bara devalverades utan det var också under denna tid som två nollor ströks i valutan för att den skulle bli mer lik grannländernas och ”den nya francen” var ett faktum; skattesystemet gjordes om; samma gällde för socialförsäkringssystemet; den av general de Gaulle omhuldade ekonomiska ”Planen” återuppstod; staten började på nytt att bedriva industripolitik; den civila kärnkraften blev en realitet; jordbrukspolitiken reformerades; universitetssjukhus skapades; landet fick för första gången en forskningspolitik värd namnet; ... ja listan känns närmast oändlig. Debrés roll? Jo, efter att ha gett detaljerade instruktioner läste han allt som medarbetarna tog fram och kom med många förslag på ändringar.

Med dessa otvivelaktigt stora framgångar bakom sig kan man ju ställa sig

frågan varför inte Debré stannade längre på posten som premiärminister? Efterträdaren Georges Pompidou satt ju t.ex. i sex år. Bakgrunden ska, enligt de flesta forskare, främst ha varit presidentens och premiärministerns olika syn på författningen, såväl vad avser nationalförsamlingens roll som rollfördelningen mellan de två högsta exekutiva ämbetena. Avgörande blev att de Gaulle drev igenom folkomröstningen avseende direktval av presidenten.

Intressant att notera är också att det strax efter Debrés avgång från premiärministerposten hölls val till nationalförsamlingen. Debré ställde upp, men förlorade. Alla partier, från yttersta vänstern till ytterhögern, backade upp en gemensam motkandidat. Eller som Debré själv uttryckte det: ”Jag förlorade mot en okänd mackägare”. Ett uttalande som säger en del om Debrés syn på sig själv. Istället blev Debré en tid senare parlamentsledamot för ön Réunion – en plats som han, genom återval, behöll det politiska livet ut, dvs. till 1988.

1966 kallade emellertid de Gaulle på Debré igen och han blev ekonomi- och finansminister i Georges Pompidous regering. Epitetet ”en återgång till reformerna” passar väl in på denna period. Debré tog sig nämligen, åren 1966-1968, an uppgiften med den för honom så typiska inställningen. Resultaten lät inte vänta på sig: staten drev på för att franska storföretag skulle bildas genom sammanslagningar och uppköp och bl.a. uppstod då Europas nu största bank, Banque National de Paris (BNP Paribas). Sedan moderniserades kapitalmarknaderna och därefter introducerades den (i stort sett) enhetliga mervärdesskatten, TVA. Debré drev vidare en av de Gaulles hjärtefrågor, ”la participation” (närmast att jämföra med medbestämmandelagen i Sverige). Fast mest nöjd var nog Debré med att Frankrike under hans tid på ”finanserna”, för första gången sedan 1914, fick en statsskuld på 0 Franc.

1968-1969 var det så dags för Debré att bli chef på Quai d’Orsay, dvs. utrikesminister, och bl.a. reformerades då hela utrikesförvaltningen. Sin sista ministerpost hade Debré under president Pompidou då han satt i Jacques Chaban-Delmas regering som försvarsminister under åren 1969-1973. Med tanke på dagens debatt i många länder är det intressant att konstatera att Debré ansåg att den allmänna värnplikten (som under hans period blev 12 månader), var ytterst viktig. Både ur ett försvarsperspektiv, men viktigast, för att han såg vikten av ett folkligt förankrat försvar. Och jodå, försvarsministeriet effektiviserades.

Slutligen några ord om Debrés roll efter avgången som försvarsminister. 1979 hölls de första direktvalen till Europaparlamentet och Debré blev vald. Han tillträdde som ledamot året därpå och förfärades snart av de, i hans tycke, alldeles för generösa ersättningar som de europeiska parlamentarikerna hade ... dessutom skattefria och utan redovisningsplikt. Man får förmoda att det Debré såg i Bryssel och Strasbourg samt – inte minst – hans gamla gaullistiska föreställningar om Frankrikes storhet och suveränitet, fick honom att, i slutet

av sin politiska karriär, bli alltmer euroskeptisk. Bl.a. kämpade han aktivt mot Maastricht-fördraget.

Hurdan var då Michel Debrés ledarstil? Debré var tvivelsutan en svår person att arbeta med och för. Många tackade nej när han byggde sina lag. Han hade också, som antytts ovan, väldigt höga tankar om sig själv och skapade i sin iver att åstadkomma förändring och modernisering av det franska samhället många fiender. Förankring och delaktighet var inte hans starka sidor. Han var inte ”folklig” och en dålig talare. Dessutom avskydde han journalister och undvek dem nästan helt. Han hade vidare betydande samarbetsproblem med andra ledande gaullister. Pompidou ansågs, enligt dennes biograf Éric Roussel (2004), som ”för enkel” (han var lärare) och ”för lantlig” (han kom från landsbygden). Inte heller Jacques Chaban-Delmas vann Debrés gillande. Detta trots att han varit motståndsmän inte bara tidigare utan också på ett betydligt högre plan än Debré själv, något som Chaban-Delmas biograf Jacques Mousseau (2010) klargör med all önskvärd tydlighet. Debré såg ner på Chabans plan för ”det nya samhället” (som han drev som premiärminister då Debré var försvarsminister) och tyckte att han var för grund intellektuellt.

På gott och ont kan man avslutningsvis konstatera att det i dagens politik finns få personer som når upp till Michel Debrés nivå! En enastående bildning och bredd samt en person som, för att använda en idrottsmetafor, alltid gav allt. Detta till trots är han idag närmast okänd i sitt hemland.

Litteratur

- Gaymard, Hervé & Arnaud Teyssier (red.), 2022. *Demain la Ve République?* Paris: Perrin.
- Jackson, Julian, 2018. *A Certain Idea of France: The Life of Charles de Gaulle*. London: Allen Lane.
- Lacouture, Jean, 1993. *De Gaulle: The Ruler 1945-1970*. New York: Norton.
- Mousseau, Jacques, 2010. *Chaban-Delmas*. Paris: Perrin.
- Roussel, Éric, 2004. *Georges Pompidou 1911-1974*. Paris Perrin Tempus.
- Roussellier, Nicolas, 2015. *La Force de gouverner. Le pouvoir exécutif en France XIX-XXI siècles*. Paris: Gallimard.
- Samuel, Patrick, 2022. *Michel Debré – L'architecte du Général*. Paris: Perrin.